

Od ustvarjalca do uporabnika (Deželni zakoni konec 18. stoletja)

IVANKA ZAJC-CIZELJ

Absolutistična država je z uvajanjem uradniške uprave zmanjšala pomen deželnih stanov - bistveno zmanjšanje njihovega pomena je pomenila že uvedba deželnih vlad in deželnih sodišč. Še pomembnejša pa je bila uvedba okrožnih uradov, ki so strogo nadzirali vse javnopravne posle, ki so jih še naprej opravljale zemljiške gosposke. Reforme, ki jih je začela Marija Terezija, je nadaljeval Jožef II.; v smislu reformističnega razsvetljenstva je želel zagotoviti osebo svobodo podložnikov ter svobodo industrije in trgovine, ne pa tudi politične svobode. Odpravil je vse pravice deželnih stanov v upravi in omejil posebne pravice katoliške cerkve.

Zastavljene cilje je absolutistični monarh dosegel s tem, da je predpisal sredstva (zakonski predpisi) za doseg te cilje in obenem našel način, kako naj s svojo voljo seznanijo podložnike.

Torej je moral deželni knez urediti poslovanje tako, da so bili podložniki redno seznanjeni s svojimi pravicami in dolžnostmi, kar je dosegel z ustreznim uradniškim aparatom. Svojo voljo in zahteve pa je deželni knez razglašal kot zakonske predpise, ki so predstavljali izraženo in razglašeno voljo deželnega kneza, po kateri so se morali ravnati podložniki za splošno blaginjo države.¹

Zakoni so se nanašali samo na bodoče ravnanje in niso imeli veljavnosti za nazaj. Izjema so bili le predpisi, ki v bistvu niso prinašali nobene novosti, ampak je šlo le za obnove starih pravic in dolžnosti.

Zvrsti predpisov

Deželni zakoni so se delili na:

- državljanske (bürgerliche) in
- kazenske (peinliche).

Državlanski zakoni so obravnavali podložnike nasploh in še posebej njihovo imetje, kazenski pa so se ukvarjali z javnimi hudodelstvi in kaznovanjem le-teh. Tako državljanski kot kazenski zakoni so se dalje delili na:

- splošne, obče (allgemeine) in
- posebne, specialne (besondere).

Splošni zakoni so se nanašali na vse dedne

dežele, posebni pa so bili tisti, katerih veljavnost je bila omejena samo na določeno deželo ali pokrajino. Nadalje so bili zakoni lahko:

- napisani (geschriebene) in
- nenapisani (ungeschriebene).

Za napisane zakone so veljali tisti, s katerimi so se podložniki seznanili preko patentov, okrožnic ipd., med nenapisane zakone pa so spadale tiste navade in običaji, ki so bile zakonsko sprejemljive in so se nanašale na preteklo obnašanje in dejanja.

Napisane predpise so delili na:

- dvorne sklepe (Hofeschlüsse)
- priročna pisma (Handbillette)
- privilegije (Privilegium)
- odredbe, cesarske odloke (Reskripte)
- razglase (Edikte)
- splošne predpise in javne listine (Generalien und Patente)
- odredbe, ukaze (Verordnungen)
- okrožnice (Zirkularen)
- poročila, obvestila (Nachrichten) in
- pozive, vabila (Ruf).²

Dvorni sklepi in odloki so nastali na predlog dvorne pisarne in v določeni točki tudi predsedstva in je o njih odločal deželni knez.

"Handbillet" je bilo vladno pismo, ki ga je deželni knez poslal v uradni stvari predsedujočemu šefu urada.

Deželnoknežja odredba, s katero so določeno stvar ali osebo izvzeli iz občega prava, se je imenovala privilegij. V danem primeru ne gre za strogo zakonski predpis, čeprav je le-ta imel lastnosti zakona. V privilegijih so bile zajete stvarne ali osebne svoboščine; prve so se nanašale na stvar ali zadevo, druge pa na osebo. Osebni privilegiji so bili dodeljeni določeni osebi in niso bili dedni; njihova veljavnost je trajala do smrti osebe ali do takrat, ko se je spremenila lastnost, zaradi katere je bil privilegij dodeljen. Stvarni privilegiji so bili povezani z določeno stvarjo in jih je užival tisti, ki je stvar posedoval; torej so se lahko dedovali. Stvarni privilegij je prenehal, ko je prenehala z delovanjem ustanova, ki ga je dodelila, ali ko je stvar, ki ji je bil privilegij dodeljen, propadla - takoj pa, ko je bilo vzpostavljeno prejšnje stanje, so bile obnovljene tudi svoboščine. Privilegiji pa so bili lahko časovno omejeni že ob samem nastanku in so svojo veljavo izgubili v roku, ki ga je določil deželni knez v oprostitvenem pismu.

"Reskript" je bila najvišja odredba (ukaz), ki

¹ Oesterreichs-Staatsverfassung vereinbart mit den zusammengezogenen bestehenden Gesetzen zum Gebrauche der Staatsbeamten, Advokaten, Oekommen, Obrigkeiten, Magistraten, Geistlichen, Bürger und Bauern; zum Unterrichte fuer angehende Geschaeftsmaenner von Joseph Knaptschek, k.k. wirkl. Hofkonzipisten, und öffentlichen Professor der Gesetzkunde und Kreisamtspraxis bei der k.k. Arcieren-Leibgarde gallizischer Abteilung; I. del; str. 263; Dunaj 1794.

² Isto kot zgoraj, str. 289, 290.

se ni izdajala v imenu določenega urada, ampak v imenu deželnega kneza in se je začela z njegovim imenom.

"Edikt" je bila odredba, ki je vsebovala oziroma izpovedovala predmet strank, zato edikti niso imeli zakonodajne, ampak samo sodno veljavo. Razglašala so jih sodišča tako, da so jih nabila na oglasno desko, na mestna vrata ipd. ali objavila v časopisih. Glede na vsebino so se razglašali delili na: sklicne (Konvokationsedikte), pozivne (Vorrufungs= Edikte), dražbene (Feilbietungs= Edikte) in tiralice (Steckbriefe). Edikte so pisali na vnaprej tiskane formulirje, v katere so vnesli podatke o strankah in obravnavanem predmetu.³

Generalije in patent so bili tisti tiskani zakoni, ki so se nanašali na vse dežele ali na posamezne province. Izdajali so se samo v monarhovem imenu in v več izvodih.

Odredbe (Verordnungen) so bile pokrajinski zakoni, ki so bili razglašeni v imenu deželnega urada. Začetna in zaključna formula sta bili izpuščeni - tako se je predpis začel: "Verordnung des - Guberniums ...".⁴

Okrožnice so bili predpisi, ki jih je dvorni ali deželni urad poslal na vse podrejene oblasti. Izraz okrožnica pride od glagola krožiti, kar pomeni, da so morale te odredbe potovati od gosposke do gosposke.

Poročila, obvestila so bili natančni opisi na novo vpeljanih naprav (zavodov) oziroma primernih sprememb določenih stvari.

Pozivi so se imenovala tista obvestila, ki so imela na koncu dodano: "Sage es einer dem andern".⁵

Razglaševanje predpisov

Da pa so vsi sprejeti predpisi tudi dosegli svoj namen, jih je bilo potrebno razglasiti in seznaniti z njimi tiste, zaradi katerih so bili sprejeti - posvetne, cerkvene in sodne oblasti ter podložnike.

Državna dvorna pisarna je predpis (zakon) kot patent ali kot dvorni dekret posredovala deželnim uradom, ki so preko obstoječih okrožnih uradov seznanili z njimi gosposke in podložnike. Patenti so na deželne urade prišli v predpisanem številu ali samo v enem izvodu in so potrebne izvode, ki so se nanašali na določeno deželo, kjer so poleg uradnega uporabljali še deželni jezik, so natisnili v dveh kolonah - v eni koloni je bil nemški tekst, v drugi pa tekst v deželnem jeziku.

Zakoni so se okrožnim uradom pošiljali preko deželne politične oblasti. Prejetim predpisom niso smeli ničesar dodajati ali jih po svoje razlagati. V primeru, če česa niso razumeli, so se morali poučiti še preden je bil predpis razglašen.

Vsak okrožni urad je bil razdeljen na več glavnih okrajev in je moral vsako deželno odredbo kopirati najmanj v toliko izvodih, kot je bilo okrajev, če že iz dežele ni dobil zadostnega števila izvodov (glede na predpis). Za vsak posamezni okraj je moral imeti nastavljen fascikel in poštno knjigo ter torbo, ki so jo zaklenili in s tem preprečili izgubo dokumentov. Ključ je posedoval tudi vsak prejemnik. Tiskani dokumenti so morali biti kopirani v toliko izvodih, kot je bilo v posameznem okraju prevzemnikov, pisne pa je moral vsak prevzemnik zase prepisati. Okrožni dragonar je prevzel zaklenjeno torbo in dokumente zapečaten z okrožnimi insignijami, da bi se preprečila izguba ali zloraba. Dragonarji so odnesli pošto samo v osem do deset najbližjih uradov, nato pa je ta potovala s slugami na ostale dominije in krajevne gosposke po vrstnem redu, kot je bilo zabeleženo v poštni knjigi. Ko je prejemnik dobil dokument, je moral vpisati v poštno knjigo podatke o sprejemu; ostale dokumente in poštno knjigo pa je znova zaklenil v torbo in poslal naprej. V poštno knjigo so vpisovali tudi čas odprave in eventualne spremembe oziroma, če se je našel ali je manjkal kakšen dokument...

Ko je poštna torba skupaj z registrom prispela do zadnjega kraja v distriktu, so jo po isti poti poslali nazaj. Pri vračanju so lahko upravni uradi, magistrati in fare poslali na okrožni urad zapečaten poročila in vloge in vse to posebej dokumentirali v poštni knjigi.

Vsak posamezen dominij je moral deželno-knežje patente in odredbe razglasiti tako, da jih je kot okrožnico poslal od občine do občine in nanjo sta morala rihtar in dva porotnika potrditi pravičen prejem in izvedbo razglasa.

Odredbe so morali občinski rihtarji takoj razglasiti in niso smeli čakati na tiste dni, ko so prišli podložniki na obračun svojih obveznosti - na ta dan so navadno seznanili podložnike z novimi deželnoknežjimi predpisi in osvežili stare.

Sicer pa je razglaševanje potekalo v glavnem in večjili mestih tako, da je magistrat deželno-knežje odredbe dal nabiti na cerkvena vrata, kjer se je lahko vsak seznanil z njimi. V deželnih mestih so odredbe razglašali zbranimu meščanstvu ob nedeljah po popoldanski službi božji, in sicer ob prisotnosti župnika in župana ter pred mestnim fizikom. V vaseh, ki so premogle župnika, je krajevni rihtar ali šolnik razglasil prejeti predpis v občinski sobi v prisotnosti župnika; kjer pa dušnega pastirja ni bilo, je moral biti prisoten porotnik in po možnosti župnik tiste fare, v katero je spadala vas. Na isti način so razglašali odredbe tudi v tistih mestih, ki niso bila direktno pod magistratom, ampak pod posebnim rihtarjem in predstojnikom.

Po razglasitvi so odredbe tudi v deželnih mestih in vaseh nabili na cerkvena vrata.

Predpisi, ki so bili namenjeni samo advokatom, niso bili tiskani, temveč so jih seznanili z

³ Isto knj. zgornj, str. 267-274.

⁴ Isto knj. zgornj, str. 292.

⁵ Isto knj. zgornj, str. 292.

odredbo preko razglasa, ki je bil nabit na oglasnem mestu v sodnem poslopju in na pravni fakulteti.

Odredbe, ki so bile namenjene duhovščini, so poslali preko deželnega urada neposredno škofom (*dvorni dekret 17/3-1791 in 11/10-1791); ti pa so bili zadolženi, da jih dobesedno, brez kakšnega spreminjanja, posredujejo naprej. Vsi samostanski predstojniki so morali voditi knjigo deželnoknežjih odredb, vanjo so vpisali vse odredbe in jo pustili v jedilnici, da je bila na razpolago vsakemu redovniku. Predpise so morali tudi razglasiti pred konventom in dan razglasitve vpisati v knjigo. Obenem so morali vsako leto obnoviti razglasitve, da bi si predpise bolj vtisnili v spomin in dokumentirati tudi to dejanje. V primeru pa, ko je deželna oblast ugotovila kakršnokoli nepravilnost, so morali plačati kazen v znesku 100 dukatov, ki so bili namenjeni revežem.

Knjigo in register deželnoknežjih odredb so vodile tudi vse fаре, in sicer je bila namenjena prostemu vpogledu in poduku kuratom in kaplanom. Zadolženi so morali skrbeti za točno vodenje in vzdrževanje knjige; kontrolirali so jih okrožni nadzorniki ob letnih vizitacijah.

Vse najvišje odredbe, ki so se nanašale na dušne pastirje, so morali obravnavati in jih predstaviti študirajoči duhovščini pri predavanjih pastoralne teologije.⁶

O vseh, v šolskih zadevah, na okrožni urad poslanih zakonih in odredbah je moral biti obveščen okrožni šolski komisar.

O zdravstvenih odredbah in predpisih, ki so se ukvarjali s skrbjo za zdravje ljudi in živali, sta morala biti obveščena okrožni fizik in kirurg (ranocelnik), ki sta bila dolžna opažene nepravilnosti takoj pisno sporočiti okrožnemu uradu, v nujnih primerih pa ustno poročati.

V primeru, ko se je predpis nanašal samo na medicinsko fakulteto, je morala biti ta z njim seznanjena neposredno.

Na ovire, ki so lahko nastale pri razglasitvi odredb in predpisov, je opozorila notranjeavstrijska deželna pisarna 29. oktobra 1791; manjkalo je lastnih občinskih sob in občinskih rihtarjev, ki bi bili pisмени ali znali vsaj brati, primanjkovalo pa je tudi učiteljev. Tako so

ponekod razglasili predpise po dopoldanski službi božji, drugje pa so si pomagali s pomočjo kje v bližini zaposlenih uslužbencev. Z dvornim dekretom 2. decembra 1791 pa so zadolžili okrožne urade, da poiščejo za razglasitve v krajih, kjer ni bilo možno dobiti ustreznega razglasitelja, nekoga pismenega in ga pošljejo v tisti kraj. V nobenem primeru pa deželnoknežjih odredb niso smeli razglasiti oblastni gospodarski uradi.⁷

Zakoni so stopili v veljavo takoj po razglasitvi, če ni bilo drugače predpisano.

ZUSAMMENFASSUNG

VON DER SCHAFFUNG DER GESETZE BIS ZU IHRER ANWENDUNG (LANDESGESETZE VOM ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS)

Der absolutistische Monarch mußte zur Erreichung seiner Ziele Mittel vorschreiben bzw. anordnen, zugleich aber die entsprechende Art und Weise finden, um den zuständigen Behörden und Untertanen seinen Willen kundzutun. Seinen Willen und seine Forderungen gab der Landesfürst in Form von Gesetzesvorschriften heraus, über den Beamtenapparat sorgte er dagegen dafür, daß die Untertanen regelmäßig über ihre Rechte und Pflichten informiert wurden.

SUMMARY

FROM THE CREATOR TO THE USER (PROVINCIAL LAWS AT THE END OF THE 18TH CENTURY)

In order to achieve his goals, the absolute monarch had to determine the means by which to achieve them and find the means by which he could impose his will upon the appropriate authorities and his subjects. The landgraves issued their will and requirements through edicts. A system of state officials ensured that the monarch's subjects were kept informed of their rights and duties on a regular basis.

⁶ Isto kot zgoraj, str. 281-283.

⁷ Isto kot zgoraj, str. 280.